

raken bij het zien van de maskers van al die beroemde mannen, die daar zitten als leefden en ademden zij nog? Is er iets mooiers om te zien dan dit?’

H.C. Teitler

1. Zie W. Eck, ‘Das s.c. de Cn. Pisone patre und seine Publikation in der Baetica’, *Cahiers du Centre G. Glotz*, IV (1993) 189-208.

FRIESE ADEL EN HET HUIS VAN NASSAU

Recensie van: J.J. Huizinga ed., *Van Leeuwarden naar Den Haag. Rond de verplaatsing van het stadhoudelijk hof in 1747* (Franeker: Van Wijnen, 1997, 141 blz.); F.J.A. Jagtenberg, *Marijke Meu 1688-1765* (Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1994, 304 blz.); Pieter van der Vliet, *Onno Zwier van Haren (1713-1779). Staatsman en dichter* (Hilversum: Verloren, 1997, 470 blz.)

Drie studies over Friese adel die zich voor een belangrijk deel in Den Haag afspelen: de belangstelling voor de geschiedenis van Friese edelen staat zelden los van hun relatie met de stadhouder en diens familie. In de drie hier besproken boeken gaat het om de relatie van de Friese adel met het huis Nassau in de achttiende eeuw. Een goede introductie tot het onderwerp vormt de bundel *Van Leeuwarden naar Den Haag*, die handelt over de verplaatsing van het stadhoudelijk hof in 1747, toen de Friese stadhouder onder druk van een dreigende Franse invasie hals over kop in alle Nederlandse gewesten tot stadhouder werd aangewezen. Daarmee hadden de Friese Nassaus eindelijk de status bereikt die ze al honderd jaar nastreefden. Toen Willem II in 1650 stierf, was de Friese stadhouder Willem Frederik de belangrijkste kandidaat om hem voorlopig op te volgen, maar hij strandde op de oppositie van de Hollandse regenten. Sindsdien bleven de Friese Nassaus een familie om rekening mee te houden, als mogelijke stand-ins voor de Oranjes, die immer met uitsterven werden bedreigd. Toen Willem III in 1702 zonder kinderen stierf, was Johan Willem Friso, de kleinzoon van Willem Frederik, zijn beoogde opvolger, maar ook hij stuitte op de regentenoppositie, en bovendien ver-

dronk hij op jeugdige leeftijd. Ook zijn zoon Willem leek, ondanks een huwelijk met een Engelse koningsdochter, Leeuwarden niet voorbij te zullen komen, tot hij in 1747 alsnog tot hogere taken werd geroepen.

De diverse achtergronden en consequenties van de overgang worden belicht in een achttal artikelen zonder noten, die het meer van helderheid dan van diepgang moeten hebben, en die zich concentreren op de geschiedenis van het stadhouderschap en op het hofleven in Leeuwarden en Den Haag. Uiteraard was het hofleven in Leeuwarden een stuk bescheidener dan in Den Haag, maar volgens Yme Kuiper, in zijn bijdrage ‘Onder hovelingen’, moet het contrast ook niet worden overdreven. Willem IV en Anna van Hannover hadden in Leeuwarden een hofhouding van honderd personen, en bovendien verbleven ze daar slechts een gedeelte van het jaar; de zomermaanden werden meestal doorgebracht op Het Loo of op Soestdijk.

Toch golden in Friesland duidelijk andere normen dan in Den Haag, zo blijkt vooral uit de biografie *Marijke Meu*, geschreven door de uit Putten afkomstige Barneveldse docent F. J. A. Jagtenberg. Marijke Meu, ‘tante Marijke’, was in Friesland de koosnaam van Maria Louise, landgravin van Hessen-Kassel, de moeder van Willem IV. Ze verdiende die naam door haar eenvoudige en beminnelijke manier van optreden, die in Friesland niet alleen werd gewaardeerd door de ‘gewone man’, maar ook door de adel. Als we de tuinman van Maria Louise mogen geloven – hij wordt geciteerd in *Adel in Friesland* van Yme Kuiper – was het kenmerkend voor de Friese edelen ‘dat zij bij alle hunne verhevenheid in Rang boven andere mensen, egter een modeste nedrigheid, en geen windrige opgeblazenheid, beminnen’ en ‘dat ze haar niet schamen, met andere fatzoenlijke meede inwoonders van minderen staat en afkomst een minnelijken ommeegang te houden’.

Maria Louise, opgegroeid in een tamelijk zwaar protestants milieu, had geen kapsones: plichtsbef en een vast geloof hielden haar op de been. Het hofleven te Leeuwarden werd, mede uit financiële nood, zo sober mogelijk gehouden, ook letterlijk: het gebruik van alcohol was aan strenge beper-

kingen gebonden. De favoriete drank van de vorstin was thee. Regelmatig verzocht ze kennissen uit Holland om een paar pondjes op te sturen. Uit de correspondentie met haar in Utrecht wonende vriendin Henriëtte van Nassau-Zuylensteijn blijkt waar de belangstelling van de prinses naar uit ging. Maria Louises favoriete onderwerpen waren handwerken en kwaaltjes. In fonetisch weergegeven Frans (helaas niet gereproduceerd in de biografie) hield ze haar vriendin op de hoogte van familie- en andere nieuwtjes en van haar zorgen om de kinderen. Ze stuurde een handschoen op met het verzoek om voor haarzelf en haar zuster tien dozijn van dat model te bestellen. Ze wilde ook wel kantwerk uit Utrecht hebben, maar niet te duur, en op voorwaarde dat ze het weer kon terugzenden als het niet beviel. Haar zoon Willem, de stadhouder, liet ze in Den Haag linten, kragen en waaiers voor haar kopen.

Tijdens het handwerken gaf Maria Louise zich gaarne over aan bespiegelingen, veelal van godsdienstige aard. Ze sprak en correspondeerde graag met predikanten, die ook stichtelijke boeken voor haar mochten kopen, als ze tenminste de prijs in de gaten hielden. In een traditie die lang zou standhouden hield de vorstin zich bezig met mystiek en piëtisme. Ze onderhield enige tijd contacten met de graaf Von Zinzendorf, de leider van de Evangelische Broedergemeente, die door de gevestigde kerk werd gezien als een gevaarlijke sekte. Maar Maria Louise bleef de gevestigde kerk trouw. Haar geloof inspireerde haar tot mededogen met de armen en verdrukten en ze deed regelmatig substantiële giften aan kerk en armen.

Ze had het niet makkelijk. De erfenis van Willem III, bestemd voor haar man, werd ernstig betwist en ging grotendeels verloren. Haar dochter Amalie was labiel en geraakte uiteindelijk in een staat waarin geen contact meer mogelijk was. Haar zoon Willem was ziekelijk en gebocheld. Toen hij in 1733 in Engeland arriveerde om te huwen met Anna van Hannover, de dochter van de Engelse koning, schrok men van zijn uiterlijk. Maar aangezien Anna ook geen schoonheid was – ze was nogal vadsig en haar huid was aange-tast door de pokken – vormde hij in dat opzicht eigenlijk wel een passende partner.

Het huwelijk kwam nog in gevaar doordat Willem de dag voor de bruiloft zodanig instortte dat hij vijf maanden nodig had om te herstellen, maar in maart 1734 wist hij de bruiloft glansrijk te doorstaan en had Maria Louise er een schoondochter bij.

De verhouding met haar schoondochter was niet recht hartelijk. Anna van Hannover was een ambitieuze prinses die de voortdurende bezorgdheid van haar schoonmoeder over Willem knap irritant vond. Anna's ambities werden pas enigszins bevredigd in 1747, toen Willem IV werd uitgeroepen tot stadhouder van alle Nederlandse gewesten en het stadhouderschap bovendien erfelijk werd verklaard. Nooit tevoren hadden de Oranjes en hun aanhangers zo'n riantie positie gehad, maar Willem IV kon er geen gebruik van maken. Hij stierf al in 1751. Nadat in 1759 ook Anna van Hannover was overleden, moest de bejaarde Maria Louise als voogd over haar kleinzoon Willem V opnieuw als stand-in fungeren. Haar politieke bemoeienissen waren overigens te verwaarlozen. Het werkelijke regentschap was in handen van haar mede-voogd, de hertog van Brunswijk, die van haar niet veel tegenspel te duchten had. 'Die oude vrouw is imbeciel', liet hij zich ontvallen. Hij had snel begrepen dat hij van haar geen last had zolang hij haar maar raadpleegde over de godsdienstige aspecten van de opvoeding van de jonge Willem V. Hij vreesde alleen haar Friese adviseurs.

Toen Willem IV naar Den Haag kwam, had hij een deel van zijn Leeuwardense hofhouding meegenomen en in Den Haag stonden de Friese edelen die de stadhouderlijke familie omringden bekend als de 'Friese cabale'. Onder de Friese adviseurs was ook jonker Onno Zwier van Haren, grietman van West-Stellingwerf, wiens glorie-dagen tijdens de voogdij van Maria Louise echter reeds voorbij waren, niet in het minst door wat zijn biograaf Pieter van der Vliet consequent 'la cause célèbre' noemt. Van Haren veroorzaakte in 1761 bijzonder veel opschudding toen hij besloot om in het openbaar de roddel te bestrijden dat hij zich in Friesland had moeten terugtrekken omdat hij zich had bezondigd aan incestueuze handelingen met twee van zijn dochters. Er volgde een stroom van

publicaties van betrokkenen en geïnteresseerden, en decennia lang werden nog beschouwingen aan de zaak gewijd. In 1939 werd 'la cause célèbre' het onderwerp van de roman *Schandaal in Holland* van Du Perron.

Diens geromantiseerde biografie werd in het algemeen niet erg overtuigend bevonden, en het leven van Onno Zwier van Haren, naast politicus ook schrijver, vroeg om een historische biografie. De neerlandicus W. C. J. Buitendijk belaste zich daarmee, maar stierf voordat hij de biografie had voltooid. Van der Vliet nam zijn taak over. Buitendijk had al een eerste hoofdstuk geschreven, dat Van der Vliet in zijn biografie integraal heeft overgenomen. 'Vanuit het oogpunt van efficiëntie', schrijft hij in zijn voorwoord, 'lokte het mij niet aan een gedegen onderzoek over te doen'. Bovendien had hij bewondering voor het psychologisch inzicht van Buitendijk.

Het hoofdstuk van Buitendijk behelst een geschiedenis van de familie Van Haren die terug gaat tot in de middeleeuwen, en die zeer gedetailleerd wordt weergegeven. Die uitvoerige behandeling wordt gelegitimeerd door de betekenis die Buitendijk hecht aan de 'biologische erfelijke basis' van het karakter van Onno Zwier van Haren. Uit diens Friese afstamming verklaart hij diens onbuigzame fierheid, en uit het Franse bloed in zijn moeders familie zijn 'esprit'. Een verdere karakterbeschrijving geschiedt in termen die hij heeft overgenomen uit de *Inleiding in de karakterkunde* van H. C. Rümke uit 1929. Hij typeert Van Haren als een 'reactief gevoelsmens', wat zoveel wil zeggen als dat Van Haren een met fantasie, intuïtie en emotionaliteit begaafde man was, die zijn ware aard pas toonde wanneer hij daartoe door de buitenwereld werd geprikkeld. Die typering verklaart de schijnbare tegenstelling tussen Van Harens doorgaans beheerste optreden en het emotionele karakter van zijn verweerschriften. Door dit 'wetenschappelijk' psychologiseren probeerde Buitendijk de zwakke kant te ondervangen van het boek van Du Perron, die, aldus Buitendijk, 'het schandaal zomaar uit de lucht laat vallen'. Buitendijk probeerde te begrijpen hoe Van Haren tot incestueuze handelingen kon komen, en wijst erop dat hij grotendeels was opgegroeid zon-

der vader, moeder of zuster. Buitendijk geeft ook een psychologische verklaring voor het andere raadsel van Van Harens leven, het feit dat hij pas op latere leeftijd is gaan dichten: 'Onno Zwier voelde zich èn als tweede kind èn als verwaarloosd en minder briljant-begaafd kind minderwaardig ten opzichte van zijn oudere broer. Het complement van het minderwaardigheidsgevoel, dat bij een karakter als dat van Onno Zwier zeker niet leidde tot apathie, was echter het superioriteitsgevoel: als ik wil, kan ik mijn broer overtreffen, ook in het dichten'. Hij ging dat pas in de praktijk toetsen toen zijn broer, de befaamde dichter Willem van Haren, grietman van Het Bildt, was overleden.

Het psychologiserende karakter van Buitendijks hoofdstuk staat in contrast met de overige, door Van der Vliet zelf geschreven hoofdstukken. Ze kennen dezelfde gedetailleerdheid, maar die wordt nergens gelegitimeerd. Van der Vliet presenteert gewoon alle bronnen die er over Van Harens leven zijn te vinden. Het is zeker geen eenvoudige opgave geweest om feit en fictie te scheiden en om een afgerond beeld te creëren, en het is zonder meer verdienen dat Van der Vliet daar in belangrijke mate in is geslaagd, maar de biografie draagt teveel de sporen van het voorafgaande gepuzzel. De belangrijkste bijdrage van Van der Vliet is de analyse van het literaire werk van Onno Zwier van Haren in het licht van zijn levensloop. Hij beschouwt Van Harens literaire productie als een rechtstreeks gevolg van het schandaal en laat zien hoe de onteerde edelman voortdurend zijn eigen situatie projecteerde op de hoofdpersonen in zijn werk en hoe hij zich in bochten moest wringen om de fictie overeind te houden dat zijn val slechts te wijten was aan de machinaties van politieke tegenstanders.

Resumerend kunnen we vaststellen dat de geschiedschrijving over de Friese adel en de stadhoudelijke familie is verrijkt met twee biografieën die gemeen hebben dat de lezer weinig details worden bespaard en dat er slechts spaarzaam gebruik is gemaakt van recente literatuur, en een leesbare bundel, waarin de weg gewezen wordt van Leeuwarden naar Den Haag.